

УДК 347.961.3(477)

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.30.132839>

Н. В. Ільєва, канд. юрид. наук, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра конституційного права та правосуддя
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

Е. А. Крістєва, студентка 1 курсу магістратури
Одеський національний університет І. І. Мечникова
Економіко-правовий факультет
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОТРИМАННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ТАЄМНИЦІ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено питанням правового регулювання щодо дотримання нотаріальної таємниці в Україні. Аналізуючи питання щодо правового регулювання дотримання нотаріальної таємниці як принципу нотаріальної діяльності, зазначимо, що вказана проблематика набуває особливої значущості за умов реформування. Як зазначається у наукових джерелах, за умов кардинального реформування даний принцип повинен відображати не лише основні правила нормативної регламентації взаємовідносин між суб'єктами відповідної діяльності, але й усі прояви об'єктивної сутності такого управління.

Ключові слова: нотаріальна таємниця, нотаріальна діяльність, правове регулювання нотаріальної діяльності, принципи нотаріальної діяльності.

Постановка проблеми. Нотаріальна таємниця є обов'язковим елементом правової системи держави, правовий зміст якої обумовлюється особливостями її правової доктрини, а також формуванням нормативної-правової бази. В Україні основним джерелом права є нормативно-правові акти (як результат правотворчої діяльності уповноважених суб'єктів), спрямовані на врегулювання найважливіших суспільних відносин. Відповідно, закон чи підзаконний нормативно-правовий акт повинен містити нормативні моделі майбутніх правових відносин, випереджаючи при цьому існуючий рівень суспільних відносин.

Метою цієї статті є дослідження поняття нотаріальної таємниці; охарактеризування правового значення та регулювання дотримання нотаріальної таємниці, а також пошук перспектив удосконалення правового регулювання щодо дотримання нотаріальної таємниці в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням правового регулювання відносин суспільства у сфері використання і поширення інформації в цілому та окремих її видів зокрема, останнім часом приділяють особливу увагу в юридичній науковій літературі. В науці питанню дотримання нотаріальної таємниці присвячено багато наукових праць відомих вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як В. В. Баранкова, Д. В. Журавльов, О. В. Коротюк, В. В. Комаров, О. Є. Остапенко, С. Я. Фурса, К. І. Чижмарь та ін.

Виклад основного матеріалу. Нотаріальна таємниця є обов'язковим елементом правової системи держави, правовий зміст якої обумовлюється особливостями її правової доктрини, а також формуванням нормативної-правової бази. В Україні основним джерелом права є нормативно-правові акти (як результат правотворчої діяльності уповноважених суб'єктів), спрямовані на врегулювання найважливіших суспільних відносин. Відповідно, «закон чи підзаконний нормативно-правовий акт повинен містити нормативні моделі майбутніх правових відносин, випереджаючи при цьому існуючий рівень суспільних відносин» [1, с. 304-305].

Перш ніж характеризувати правове регулювання дотримання нотаріальної таємниці в Україні, необхідно визначитися із самим його формулюванням. «Термін «регулювання» (від лат. *regulo* правило) означає упорядкування, налагодження, приведення чогось у відповідність» [2, с. 21].

Під правовим регулюванням П. М. Рабінович розуміє «здійснюваний державою за допомогою всіх юридичних засобів владний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, закріплення охорони і розвитку» [3, с. 76].

Д. А. Керімов вважає, що «термін «регулювати» означає встановлювати межі, масштаб поведінки людей, вносити в суспільні відносини стабільність, систему, порядок і тим самим спрямовувати їх у певному напрямку» [4, с. 95].

Багато вчених відносять термін «регулювання» лише до права як системи норм та деяких інших специфічних правових засобів (правовідносини, акти реалізації норм права). Усю багатоманітність тлумачень категорії правове регулювання можна звести до кількох основних. На думку Ю. І. Римаренко, «правове регулювання – це форма соціального регулювання відповідно до вимог норм права, заснована на усвідомленні суб'єктами права своїх прав та обов'язків» [5, с. 238].

А. В. Малько, розглядаючи правове регулювання як одну із форм впливу права на суспільні відносини, дійшов висновку, що «це здійснюваний за допомогою всієї системи юридичних засобів вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування» [6, с. 56].

С. С. Алексєєв визначає, що «правове регулювання – це здійснюваний за допомогою правових засобів (юридичних норм, правовідносин, індивідуальних приписів тощо) результативний, нормативно-організований вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, охорони, розвитку відповідно до вимог економічного базису, суспільних потреб даного соціального устрою» [7, с. 211].

С. О. Комаров під правовим регулюванням розуміє лише «одну із форм впливу права на суспільні відносини – впливу за допомогою специфічно-правових засобів: норм права, правовідносин, актів реалізації» [8, с. 414]. Поруч і з зазначеним, на думку Т. І. Тарахонич, яка визначає правове регулювання як «комплексну наукову категорію, яка характеризується як правовий вплив на суспільні відносини, що здійснюється через систему юридичних засобів, способів, форм і методів з метою проведення їх, і відповідність до потреб суспільства, забезпечення в ньому порядку та стабільності» [9, с. 12].

А. Ф. Черданцев стверджує, що «правове регулювання — це впорядкування суспільних відносин за допомогою норм права та інших правових засобів (актів застосування, договорів тощо)» [9, с. 21].

Таким чином, в юридичній літературі сформувалося майже єдине розуміння правового регулювання як сукупності різноманітних форм та засобів юридичного впливу держави на поведінку учасників суспільних відносин, що здійснюються в інтересах всього суспільства або певного колективу чи особистості, з метою підпорядкувати поведінку окремих суб'єктів встановленому в суспільстві правопорядку.

Треба зазначити, що система нормативно-правових актів щодо регулювання нотаріальної діяльності в Україні доволі об'ємна, що пов'язано зі специфікою діяльності нотаріусів. Законодавство України регулює нотаріальну діяльність, починаючи з порядку отримання відповідного стажу у галузі права особами, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю, і закінчуючи порядком вчинення конкретної нотаріальної дії. На сьогоднішній день в Україні нормативно-правовий режим нотаріальної таємниці визначений Конституцією України [10], Цивільним кодексом України [11], Кримінальним кодексом України [12], Кримінальним процесуальним кодексом України [13], Цивільним процесуальним кодексом України [14], Кодексом адміністративного судочинства України [15], Господарським процесуальним кодексом України [16], спеціальним Законом України «Про нотаріат» [17], Законом України про державну таємницю [18], Законом України «Про інформацію» [19], Законом України «Про доступ до публічної інформації» [20], «Правилами професійної етики нотаріусів України» [21] тощо.

Вищезазначені нормативно-правові акти визначають правові засади поняття нотаріальної таємниці, а також вимоги щодо захисту, зберігання, використання та розкриття інформації, яка містить нотаріальну таємницю. Конституція – нормативний акт, який закріплює загальні засади громадянського суспільства і держави, основи правової системи, правового статусу громадян, державно-територіального устрою, організації органів державної влади і місцевого самоврядування. «Конституція – акт установчого характеру, що має виняткові властивості, вона засновується на загальнолюдських цінностях, виступає гарантом демократії, свободи, справедливості» [22, с. 7].

Конституція України, як основний закон держави закріплює основи інституту нотаріальної таємниці в ст. 32. Зокрема, ч. 2 ст. 32 передбачено, що «збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про дану особу без її згоди не може допускатися, крім випадків, що визначені законом, і тільки в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини» [10, ст. 32].

Складовим елементом нотаріальної таємниці є інформація. Правові основи інформації розкриває Закон України «Про інформацію», у якому ст. 1 дає законодавче визначення інформації як будь-яких відомостей та/або даних, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Відповідно до ст. 30 зазначеного закону, «інформація з обмеженим доступом за своїм правовим режимом поділяється на конфіденційну і таємну» [19, ст. 30].

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про доступ до публічної інформації», «таємна інформація – інформація, доступ до якої обмежується, розголошення якої може завдати шкоди особі, суспільству і державі. Таємною визнається інформація, яка містить державну, професійну, банківську таємницю, таємницю досудового розслідування та іншу передбачену законом таємницю» [20, ст. 8].

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про державну таємницю», – «це вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки й техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані в порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою» [18, ст. 1].

Зміни до чинного законодавства, зокрема до Закону України «Про нотаріат», суттєво змінили правове регулювання питання нотаріальної таємниці. Це деталізує дослідження питань нотаріальної таємниці в аспекті чинного законодавства України. Попередня редакція Закону України «Про нотаріат» не містила відомостей про те, що становить предмет таємниці вчинення нотаріальних дій. Раніше статтею 5 Закону України «Про нотаріат» на нотаріуса покладался обов'язок зберігати в таємниці відомості, одержані ним у зв'язку із вчиненням нотаріальних дій. Обов'язок зберігати «професійну таємницю» закріплений статтею 6 вказаного Закону [17, ст. 6]. Таким чином, законодавцем відбувалося вільне оперування поняттями «нотаріальна таємниця» та «професійна таємниця». Проте поняття професійної таємниці є ширшим, нотаріальна таємниця виступає одним із різновидів професійної таємниці.

На нашу думку, аналізуючи зміни, треба відмітити, що перша зміна – це сама назва поняття. Раніше законодавець оперував словосполученням «таємниця вчинення нотаріальних дій», а тепер – «нотаріальна таємниця». Проте зміна назви не змінила суті і змісту цих понять. Другою зміною є те, що раніше законодавчого визначення поняття нотаріальної таємниці зовсім не було. Так, сьогодні, відповідно до ст. 8 Закону України «Про нотаріат» нотаріальна таємниця – сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальних дій або звернення до нотаріуса заінтересованої особи, в тому числі про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права та обов'язки тощо [17, ст. 8]. З аналізу цього визначення випливає, що зміст нотаріальної таємниці становлять різні відомості, які отримані від заінтересованої особи під час вчинення нотаріальних дій або звернення особи до нотаріуса.

У Законі України «Про нотаріат» відокремлено окрему статтю 8, у ній, як вже було зазначено, розкривається поняття та сутність нотаріальної таємниці. «Нотаріус та особи, на яких покладається вчинення деяких нотаріальних дій, а також помічник нотаріуса зобов'язані зберігати нотаріальну таємницю, навіть якщо їх діяльність обмежується наданням правової допомоги чи ознайомленням з документами і нотаріальна дія або дія, яка прирівнюється до нотаріальної, не вчинялась» [17].

Далі законодавець звертає увагу на необхідність всебічного та комплексного закріплення поняття нотаріальної таємниці у Законі України «Про нотаріат». Його зумовили фактори щодо: 1) встановлення кола осіб, які мають доступ до відомостей, що становлять нотаріальну таємницю; 2) закріплення процедури (порядку) розкриття відомостей, що становлять предмет нотаріальної таємниці; 3) встановлення строку для розкриття таких відомостей; 4) закріплення відповідальності за порушення нотаріальної таємниці; 5) іншими заходами (наприклад, п. 2 ч. 1 ст. 51 Цивільного процесуального кодексу України).

На сьогоднішній день маємо доповнену ст. 8 в чинному Законі України «Про нотаріат» в порівнянні із старою редакцією. Обов'язок дотримання нотаріальної таємниці поширюється також на осіб, яким про вчинені нотаріальні дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи іншої роботи, на осіб, залучених для вчинення нотаріальних дій у якості свідків, та на інших осіб, яким стали відомі відомості, що становлять предмет нотаріальної таємниці. Особи, винні в порушенні нотаріальної таємниці, несуть відповідальність у порядку, встановленому законом [17, ст. 8].

Досить вузьке законодавче визначення нотаріальної таємниці позбавляє державного захисту відомостей, які стали результатом нотаріального процесу, оскільки надане у ст. 8 Закону України «Про нотаріат» визначення жодною мірою цього питання не стосується. А отже, кожен учасник нотаріального процесу може розголосити досягнутий у нотаріальному процесі результат (зміст складеного заповіту, укладеного договору тощо). Тому доцільно закріпити таке визначення нотаріальної таємниці: нотаріальна таємниця – сукупність відомостей, отриманих нотаріусом у процесі виконання професійних обов'язків, розголошення яких може завдати збитків фізичній чи юридичній особі, щодо яких вчинялася нотаріальна дія.

Необхідно наголосити, що предмет нотаріальної таємниці становлять: факт звернення до нотаріуса; мотиви, що спонукали до звернення; відмова нотаріуса у вчиненні нотаріальної дії та причини такої відмови; документи, передані нотаріусу для вчинення нотаріальних дій; документи, які складені під час нотаріального провадження; суть консультацій, порад та роз'яснень; процесуальні дії нотаріуса, які спрямовані на реалізацію прав осіб у нотаріальному процесі; відомості про особисте життя клієнта чи членів його родини; будь-які інші відомості, які можуть бути розголошені лише з дозволу особи. Оскільки встановити перелік всіх відомостей, які можуть бути одержані нотаріусом у процесі виконання своїх професійних обов'язків, неможливо, то доречно зазначити у законі, що предметом нотаріальної таємниці є будь-які відомості, що стали відомі нотаріусу в зв'язку із виконанням покладених на нього законодавством функцій.

Висновки. Отже, правовий інститут нотаріальної таємниці виступає як складовий елемент правової системи України, зміст якої зумовлюється особливостями соціально-економічної та правової системи держави. Поняття нотаріальної таємниці законодавчо визначено спеціальним Законом України «Про нотаріат». Крім законодавчого закріплення, інститут нотаріальної таємниці знайшов відображення у працях багатьох науковців, у нормативно-правових актах України. Загальною залишається потреба законодавчого доопрацювання питання нотаріальної таємниці та обов'язкового усунення невідповідностей у чинному законодавстві України, бо у юридичній науковій літературі лише можемо зустріти різноманітність підходів та відсутність однастайності до розкриття сутності та визначення нотаріальної таємниці в Україні.

Список літератури

1. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології [Текст] / Н. М. Пархоменко. – К. : Юридична думка, 2008. – 335 с.
2. Черданцев А. Ф. Правовое регулирование и конкретизация права [Текст] / А. Ф. Черданцев. – К. : Свердловск, 1974. – 21 с.
3. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави [Текст]: Навчальний посібник / П. М. Рабінович. – К.: Атіка, 2001. – 176 с.
4. Марченко М. Н. Общая теория государства и права: академический курс в трех томах [Текст] / М. Н. Марченко. – М.: Норма, 2010. – 556 с.
5. Римаренко Ю. І. Правове регулювання: Міжнародна поліцейська енциклопедія [Текст] / Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьев, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 752 с.
6. Малько А. В. Стимулы и ограничения в праве [Текст] / А. В. Малько. – М.: Юрист, 2004. – 85 с.
7. Алексеев С. С. Общая теория права [Текст] / С. С. Алексеев. – М.: ТК Велби, Проспект, 2008. – 576 с.
8. Комаров С. А. Общая теория государства и права [Текст] / С. А. Комаров. – СПб.: Питер, 2008. – 510 с.
9. Тарахонич Т. І. Правове регулювання та правовий вплив як юридичні категорії: співвідношення понять [Текст] / Т. І. Комаров. – К.: Часопис, 2009. – С. 10-21.
10. Конституція України: Закон України від 28. 06. 1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрана.
11. Цивільний кодекс України: Закон України від 16. 01. 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. – Назва з екрана.
12. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05. 04. 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. – Назва з екрана.
13. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13. 04. 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрана.
14. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18. 03. 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>. – Назва з екрана.
15. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06. 07. 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>. – Назва з екрана.
16. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06. 11. 1991 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>. – Назва з екрана.
17. Про нотаріат: Закон України від 02. 09. 1993 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>. – Назва з екрана.
18. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>. – Назва з екрана.
19. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>. – Назва з екрана.
20. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13. 01. 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>. – Назва з екрана.
21. Правила професійної етики нотаріусів України: Наказ Міністерства юстиції України № 2104/5 від 04. 10. 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1730-13>. – Назва з екрана.
22. Цвік М. В. Загальна теорія держави і права [Текст] / М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, О. В. Петришин. – Х.: Право, 2002. – 432 с.

Стаття надійшла 20.05.2018 р.

Н. В. Ильева, канд. юрид. наук, доцент
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра конституционного права и правосудия
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

Э. А. Кристева, студентка 1 курса магистратуры
Одесский национальный университет И. И. Мечникова
Экономико-правовой факультет
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СОБЛЮДЕНИЯ НОТАРИАЛЬНОЙ ТАЙНЫ В УКРАИНЕ

Резюме

Статья посвящена вопросам правового регулирования соблюдения нотариальной тайны в Украине. Анализируя вопрос о правовом регулировании соблюдения нотариальной тайны как принципа нотариальной деятельности, отметим, что указанная проблематика приобретает особую значимость в условиях реформирования. Как отмечается в научных источниках, в условиях кардинального реформирования данный принцип должен отражать не только основные правила нормативной регламентации взаимоотношений между субъектами соответствующей деятельности, но и все проявления объективной сущности такого управления.

Ключевые слова: нотариальная тайна, нотариальная деятельность, правовое регулирование нотариальной деятельности, принципы нотариальной деятельности.

N. V. Ilieva, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of Constitutional Law and Justice
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

E. A. Kristeva, Student of Magistracy
Odessa I. I. Mechnikov National University
Economics and Law Faculty
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

THE LEGAL REGULATION OF COMPLIANCE OF NOTARIAL SECRETS IN UKRAINE

Summary

The article is devoted to issues of legal regulation together of notarial secrecy in Ukraine. Analyzing the issue of legal regulation together of notarial secrecy as a principle of notarial activity, we note that this problem becomes of special significance in the conditions of reformation. As noted in scientific sources, in the conditions of cardinal reform, this principle should reflect not only the basic rules of normative regulation of relations between the subjects of the relevant activity, but also all manifestations of the objective nature of such management.

Key words: notarial secret, notarial activity, legal regulation of notarial activity, principles of notarial activity.